

Gülşən Elşən qızı Qardaşova

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti

AZƏRBAYCAN MİNİATÜR RƏNGKARLIĞININ İNKİŞAFINDA USTAD BEHZADIN ROLU

Açar sözlər: *rəssam, miniatür, sənəşünas, rəngkarlıq, əlyazma***Key words:** *artist, miniature, art critic, painting, manuscript***Ключевые слова:** *художник, миниатюра, искусствовед, живопись, рукопись*

Kəmaləddin Behzad Şərq incəsənəti tarixində yarı əfsanə bir fiqurdur. Müasir dövrün tədqiqatçılarının onun haqqında yazdıqları fikirlər bizə söyləməyə əsas verir ki, Behzad çox sayda miniatür və təsvirlər işləmişdir. Lakin, bu əsərlərin çox az hissəsi dövrümüzə çatmışdır. Behzadın bədii nüfuzu o qədər yüksək idi ki, onun haqqında Dust Məhəmməd və Qazi Əhməd kimi sənət tarixçilərinin yazılarından məlumat alırıq. Ən etibarlı məlumat 1499 və 1524-cü ildə, Behzadın həyatı zamanı yaratdığı əsərlərdə, tanınmış tarixçi Xandəmir tərəfindən göstərilmişdir. [1]

Sənətkarın doğum tarixi dəqiq deyil və təxminən 1455-ci il ilə 1460-cı il aralığına aid edilir. Heç bir yerdə nəcib mənşəli sözlərdən bəhs etmədiyi üçün Behzadın yoxsul vətəndaş və sənətkar ailəsindən olduğuna inanılır. Tarixçilərə görə Behzad erkən yaşlarında valideynlərini itirib. Sultan Hüseyn Bayqaranın sarayında kitabdarın yüksək vəzifəsi - kitabxananın başçısı olan məşhur xəttat və sənətkar Mirək Nakkaş Xorasanidən təhsil almışdır. Bəzi mənbələr hesab edirlər ki, Behzadın müəllimi başqa bir sənətkar, Pir Seyid Əhməd Təbrizi idi. Təəssüf ki, tədqiqatçılar Pir Seyid Əhməd tərəfindən imzalanmış bir iş tapmadılar, buna görə də gənc Behzad təsir göstərə biləcəyi ölçüləri müəyyənləşdirmək mümkün deyil. Bundan başqa, Behzadın şəxsiyyətinin və onun dünyagörüşünün formalaşması hörmətli Əlişir Nəvai, şair və humanist, Herat saray həyatında yaradılan yaradıcı atmosferin yaradıcısı olan Sultan Hüseyn Bayqara ilə əlaqələndirilir. Tarixçilər hesab edirlər ki, Nəvai gənc istedadın birbaşa rəhbəri idi. Və Xandəmir iddia edir ki, artıq 23 yaşında Behzad Herat sarayının aparıcı rəssamı olmuşdu. [2]

Tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, 1480-ci illərdə Kəmaləddin Behzadın iştirakı ilə Sultan Hüseyn Bayqaranın Kitabxanasından bir neçə əlyazma nəşr olunmuşdur. Bu əlyazmaların miniatürlərində Behzad həm özünü peyzaj ustası, həm döyüş səhnələri ustası, həm insan şəkillərinin təsvirçisi və fərdi xüsusiyyətlərin ustası kimi göstərir. Onun bir çox bədii yenilikləri var idi.

1490-cı illərdə Sultan Hüseyn Bayqaranın sərəncamı ilə Behzad Saray Kitabxanasının rəhbəri təyin edildi. Behzad indi təkcə miniatürlər və təsvirlər yaratmır, eyni zamanda layihələri idarə edir və rəssamlara yönəldirdi.

1506-cı ildə Sultan Hüseyn Bayqara vəfat edir və onun ölümündən bir ay sonra, Herat qüvvələri lideri Məhəmməd Şeybani xan taxta keçdi. Behzad yenə də eyni güclə kitabxanaya başçılıq edirdi və Şeybani xan öz təsvirlərini ona çəkirdi. O vaxtdan rəssam tərəfindən yaradılmış ən gözəl portret - Şeybani xanın portreti idi. [3]

Tədqiqatçılar Behzadın 1507-1510-cu illəri Buxarada keçirdiyini, Şeybani xana digər Herat rəssamları ilə birlikdə xidmət etdiyini (Baburun bu illərdə Herat şəhərində olduğunu bildirdiyinə baxmayaraq) bildirir. Lakin, 1510-cu ildə Səfəvilər sülaləsinin qurucusu I Şah İsmayıl (1501-1524-cü illərdə) Şeybani xanı məğlub etdi və öldürdü. Behzad bu dəfə yeni Səfəvi imperiyasının paytaxtı Təbrizə köçdü və bu dövrdə şöhrətin zirvəsinə çatdı.

Şah İsmayılın sarayına rəssam 1520-1522-ci illərdə gəldi. Səfəvi tarixçisi Budaq-Munşi deyir: "... Ustad Behzad Təbrizə gəldiyi zaman Ustad Sultan Məhəmməd saray kitabxanasının işini təsis etmişdi ..." Demək, Behzad əl işləri ilə hazırlanmış ustaxanaya gəldi. Xandəmirin bildirdiyinə görə, 24 Aprel 1522-ci il tarixli sərəncamı ilə Şah İsmayıl Behzadı Şah Kitabxanasının rəhbəri təyin etdi.

Kəmaləddin Behzad minlərlə kiçik rəsm əsəri yaratdı. Təəssüf ki, onun şah əsərlərinin yalnız bir hissəsi dövrümüzə çatdı və sağ qaldı. Tarixi böyük rəssamın müstəsna üstünlüyündən biri əlbəttə ki, miniatür sənəti sahəsində, xüsusən də portretli rəsm sahəsində işidir. O, müxtəlif növ dərvişlərin, məşhur hökmdarların portretlərini təsvir etmişdir. Onlardan Sultan Hüseyn Bayqara, hökmdar Zahiriddin Məhəmməd Babur və Sultan Məhəmməd Şeybanixanın portretləri özbək xalqının tarixi və mədəniyyətində xüsusi rol oynayır. Portretlərdə sənətkar fərdi xüsusiyyətləri vurğulayırdı. Məsələn, Hüseyn Bayqara portretinə baxan zaman padşahın görünüşü ilə onun xarakterini və daxili dünyasını öyrənmək olar.

Behzad miniatür boyakarlığı tarixində xüsusi bir məktəb - "Behzad məktəbi"ni yaratdı. O, miniatür boyakarlığını real həyat hadisələri və rəsm əsərləri, boyaların istifadəsi, incə xəttlərdə hadisələri əhatə edən sənət, insan ruhu və hərəkətini mənimsəyən, təsvir kompozisiyasının genişliyi və inanılmaz estetikliyi ilə yeni səviyyəyə qaldırdı. Miniatür sənəti Behzadın həyatında, xüsusilə ölümündən sonra Müsləman Şərq və Qərb ətrafında ən böyük nailiyyət kimi qəbul edilmiş və ən qiymətli janr sənəti kimi tanınmışdır. [2]

Behzadın miniatüründə təbiət və kainat canlı və bölünməzdir. Təsvir içindəki hər bir detal mövzunun mahiyyətini anlamaqda kömək edir. Onun rəsm əsərlərinin dünyası cazibədarıdır. Mükəmməl və incə bir ətir olaraq təsvir edilir. Onun miniatüründəki insanlar fəaliyyətdə, daim aktiv olaraq təsvir olunurlar [1, səh. 9].

Kəmaləddin Behzadın yaradıcılığı Qərb sənətinə böyük təsir göstərmişdir. XIX əsrin əvvəllərində Behzad miniatür məktəbinin təsiri Avropada, məsələn, A. Matisse, P. Picasso kimi impressionistlərin əsərlərində görünə bilər. Hazırda Behzad məktəbinin şagirdləri Əfqanıstanda (Ustad Məhəmməd Səid Məşəl), İran (Karim Tokhizoda Bekhzad), Özbəkistan (Çingiz Axmarov) və digər şərq ölkələrində ola bilərlər. Hazırda xüsusi məktəblərdə Şərq və Avropa ölkələrində, xüsusilə də Behzad miniatür məktəblərində sənət və rəssamlıq tarixi mövzularında miniatür sənətinin tarixi öyrənilir və tədris olunur. [4]

Böyük sənətkar Kəmaləddin Behzad şərq miniatürünə bir çox yeniliklər gətirmişdi. Xüsusilə, o, landşaft və portret janrının tərkibinə real xüsusiyyətləri gətirən ilk şəxslərdən biri idi. O, əsərlərində balans ortaya çıxardı. Onun əsərlərinə diqqət etsəniz, ön planda göstərilən fiqurların arxa planda göstərilən fiqurlardan daha böyük təsvir edildiyini görə bilərsiniz. Buna görə rəssam əsərlərində boşluq bildi. Behzad iki tərəfli kompozisiyanın yeni, diptixin əsasını qoydu. Ustadın əsərlərindəki görüntü xüsusi harmoniya ilə fərqlənir və rəng gamması yumşaq və sakitdir. Rəssam bir hadisə, hərəkət və simvolların miniatür tərkibdə olan əşyalara uyğunlaşması prosesini əhatə etməyə çalışırdı.

Onun əsərlərinin əksəriyyəti portret janrında olan miniatürlərdən ibarətdir. Əvvəllər portret miniatürdə xüsusi bir janr deyildi. Rəssam, portret janrında bir insanın xarakterini və xüsusiyyətlərini ortaya qoyan ilk şəxslərdən biri idi, lakin miniatür rəsmlərinin kanonlarından qaça bilmədi. Behzad bir insanın imicini, əməllərini və işlərini təkmilləşdirməkdə daxili dünyaya açıqlamasını yaratmaq üçün yüksək səviyyəyə çatdı (Sultan Hüseyn Mirzə portresi, derviş portreti). [5]

Müxtəlif janrlarda əsərlərində rəssam tez-tez bir çox dairəvi kompozisiya üsulundan istifadə edərək çox fiqurlu şəkilləri daha yaxşı nümayiş etdirməyə kömək edirdi ("Dərvişlərin rəqsi", "Qəbilələrin döyüşü"). [4]

Kəmaləddin Behzad ilk dəfə işində müxtəlif sosial təbəqələrin, döyüş və saray həyatını göstərə bildi. Özbəkistanın muzey kolleksiyalarında portret janrında olan miniatürləri, bir neçə mənzərə janrında olan əsəri, döyüş, sevgi mövzusu ilə lirik səhnələr əks olunan təsvirləri saxlanılır.

Əsərlərində ustad təkcə təsvir deyil, həm də yazılara böyük diqqət yetirirdi. Bizə çatan Behzad əsərlərinin əksəriyyəti imzasızdır. Buna baxmayaraq, bəzi miniatürlərinə əsaslanaraq, əsərlərini imzaladıqları forma haqqında danışmaq olar. O, rəsm əsərlərini, xüsusilə portretləri imzalayır, əsərin altında adını yazdırdı. Məsələn: "Sultan Hüseyn Mirzənin portreti"ində "Əl-Fakir Behzad" adıyla, Nizami Gəncəvinin "Xəmsə" sinin digər nüsxələrindəki miniatürlərdə "Behzad", digər əsərlərində "Pir Qulam Behzad", "Amal Ustad Behzad" adları ilə imzalamışdır. Bu siyahı davam etdirmək olar. [6]

Kəmaləddin Behzad 1535-ci ildə və ya 1536-cı ildə vəfat etmişdir. Məzarının yerini xatırladan "Xəttat və Rəssamlar haqqında Traktat" da, Qazi Əhməd yazır: "Onun məzarı, paytaxt Kūh-i məhtar ərazisində Herat şəhərindədir; o, şəkillərlə dolu bir çitdə dəfn edilir". Ancaq, Dust Məhəmmədin bildirdiyinə görə, sənətkar Təbrizdə, şair-şix Şeyx Kamalın qəbirinin yaxınlığında dəfn edilmişdir. Ancaq bu yazı, Behzadın Təbrizdə dəqiq olaraq torpağa verildiyini bildirmirdi.

Behzad tərəfindən buraxılan bədii irs tədqiqatçıları üçün həm də aidiyyəti baxımından və yaradıcı təkamülün yenidən qurulmasında problem yaradır. Onun imza qoyduğu miniatürlərlə yalnız bir əl yazısı var - bu, hazırda Qahirə Milli Kitabxanasında saxlanılan şair Sədinin "Bustan"ıdır. Əlyazma Hüseyn Bayqara Kitabxanası üçün yaradılmışdır, Behzad tərəfindən imzalanmış dörd miniatürdən ibarətdir; Onun imza izləri də kitabın ön hissəsində tapıldı. Sultan Əli Məşhədi tərəfindən yazılmış kolofon tarixi 1488-1489-cu ildir, ancaq digər iki miniatür başqa bir tarixə malikdir. Buna baxmayaraq, hətta bu zahirən şübhəsiz halda imza həqiqiliyinə şübhə edən tədqiqatçılar var. Fərqli dərəcədə etibarlı əlyazmaların miniatürləri müqayisəli təhlili əsasında Behzad fırçasına aid edilir. Bura "Zəfərnəmə", 1495-1496-cı il tarixli Nizaminin "Xəmsə" əlyazmasının miniatürləri və s.daxildir.[7]

Xandəmir və Qazi Əhməd deyir ki, Behzad yalnız əlyazmalarda deyil, ayrı-ayrı təbəqələrdə də əsərlər səsəndirmişdir. Şübhəsiz ki, onun fırçasına aid olanlar, iki portret- Şeybani xan və Hüseyn Bayqaranın, "Gənc və Yaşlı Adam" (1528-ci ildə, Freer Gallery, Vaşinqton) və "İki döyüş dəvəsi və onların sürücüsü"

(Tehran, Golestan Sarayı Kitabxanası). Bundan başqa dünyanın müxtəlif kolleksiyonlarında dağılmış Behzadın aid bir çox təsvirlər var, lakin onların Behzadın işləri olması sual altındadır.

Behzad bir çox izləyicisi və şagirdi var idi. Ən istedadlılar arasında Qasım Əli, Mir Seyid Əli, Ağa Mirek və Müzəffər Əli var. Behzadın sənəti uzun bir əks-səda doğurdu və Mərkəzi Asiya (Buxara, Samarkand), Səfəvilər və Moğol rəsmlərinə təsir etdi.

Ədəbiyyat:

1. Денике Б. Живопись Ирана. М., 1938
2. Кази Ахмед. Трактат о каллиграфиях и художниках. М., 1947
3. Мастера искусств об искусстве, М., 1965
4. Кильчевская Э. Два портрета Кемаледдина Бехзада. в об. «Сокровища искусства стран Азии и Африки» выпуск, М., 1975
5. Акимущкин О.Ф. «Легенда о художнике Бехзаде и каллиграфе Махмуде Нишапури», 2004
6. Basil Gray Persian Painting. Sidra. 1961
7. E.Bahari. Bihzad. Master of Persian Painting. London, 1997

The role of master Behzad in the development of miniature painting in Azerbaijan

Summary

Kemaleddin Behzad is a half-legend in the history of Oriental art. The views of modern-day researchers give us a reason to say that Behzad has worked on many miniatures and drawings. However, very few of these works have reached our time. Behzad's artistic influence was so high that we learned from the writings of art historians such as Dust Mohammed and Gazi Ahmed. Many historical information was later criticized. The most reliable information was demonstrated in 1499 and 1524, during the life of Behzad, by well-known historian Hendemir.

Роль мастера Бехзада в развитии миниатюрной живописи в Азербайджане

Резюме

Кемаледдин Бехзад - полулегенда в истории восточного искусства. Взгляды современных исследователей дают нам основание утверждать, что Бехзад работал над множеством миниатюр и рисунков. Однако очень немногие из этих работ дошли до нашего времени. Художественное влияние Бехзада было настолько велико, что мы извлекли уроки из произведений таких искусствоведов, как Даст Мухаммед и Гази Ахмед. Многие исторические сведения были позже подвергнуты критике. Наиболее достоверная информация была продемонстрирована в 1499 и 1524 годах, при жизни Бехзада, известным историком Хандемиром.

Rəyçi: Sənətsünəslıq üzrə fəlsəfə doktoru A. Xəlilov